

Bónis Ferenc

Mosonyi Mihály, a magyar zenei romantika úttörője

1870 novemberének első napjaiban Európa egyik legnagyobb muzsikusa, Liszt Ferenc levélben fejezte ki részvétét pesti zeneszerző-barátja, Mosonyi Mihály halálhírét hallva: „*Mosonyi halála mindnyájunk szívét mély gyásszal tölti el. Elvesztése elszomoríthat a hazai zeneművészet érdekében is, melynek ő egyik legnemesebb, legbátrabb és legérdemteljesebb képviselője volt. Bárki is büszke lehetett vele lépést tartani az általa követett jó úton... Tiszteljük emlékét az által, hogy igyekezzünk gyümölcsözővé tenni példáját és útmutatásait.*”

Ki volt ez a muzsikus, kinek műveit napjainkban kezdi csak megismerni a zenei világ? Milyen művészi tettekkel érdemelte ki Liszt Ferenc és Richard Wagner nagyrabecsülését?

Mint Liszt, Mosonyi is az akkori Nyugat-Magyarország szülőtte. Szülőfaluja – ma Frauenkirchen néven az osztrák Burgenland része – a Moson megyei Boldogasszony, a Fertő-tótól keletre. Mosonyit – eredeti nevén Michael Brandot – 1815. szeptember 4-én keresztelték meg a község Esterházy herceg által építtetett monumentális búcsújáró templomában. Iparoscsalád sarja volt: az idősebb s a legidősebb Brand Mihály „szegény szűcs”-ként, alkalmasint falusi szűrszabóként élt a németajkú, osztrák kultúrájú községben. A „III. Mihály” – vagyis a későbbi zeneszerző – negyedik gyermeke és a második fia volt tizenegy gyermekes szüleinek. Falujában, „amúgy paraszt módra” több fúvóshangszer játékmódját elsajátította. A billentyűs muzsikához is értett valamennyit: tíz-tizenkét évesen olykor már helyettesítette a kántort az orgonánál. Tizennégy éves korában elhagyta a szülői házat. Magyaróvárra került sekrestyésnek. Innen Pozsonyba vitt az útja, az ottani tanítóképzőbe. Itt látott hozzá alaposabban a zenetanuláshoz. Szülei nem támogathatták, ő tehát kapva kapott minden tisztességes kereseti alkalmon: szépirást tanított, újságkihordást vállalt, majd nyomdai betűszedő lett.

Hamarosan pártfogók álltak mellé Pozsonyban, segítségükkel sikerült rendezett körülmények közé kerülnie. Zenemester lett Pejachevich Péter gróf szlavóniai kastélyában, Rétfalun. A téli hónapokat ezután is Pozsonyban töltötte a grófi családdal, amellyel alkalmasint Bécsbe is eljutott. A zenei élettől nem kellett tehát teljességgel elszakadnia. A rétfalusi hét esztendő a felkészülés legfontosabb időszaka Mosonyi életében: itt és ekkor műveli ki magát zongorajátékosá, itt alapozza meg zeneelméleti tudását is. Rétfalun kezd komponálni. Első ismert műve az 1837-38-ban, huszonéves korában írt *Grand duo* című négykezes zongoraszonáta. Ugyanitt keletkezik, 1840 és 1842 között, Mosonyi öt *miséje* közül az első, egy Mozart és Beethoven nyomdokain járó, grandiózus C-dúr alkotás. 1841 májusától 1842 januárjáig megírja élete első zenekari művét, a h-moll *Nyitányt*. Ebben különféle klasszikus és romantikus stíluselemeket vegyít – de hallgatóit meglepi folyamatos dikciójával, talpraesett formaépítkezésével. Ezzel a művel mutatkozik be a pesti közönségnek.

A *Nyitány* elkészültének évében, 1842-ben Pestre költözött, hogy zongoratanárként itt keresse a szabad érvényesülés útját. Pesti pályakezdéséről így emlékezik meg tanítványa és első életrajzírója, Ábrányi Kornél:

„*Mindjárt Pestre jöve telekor igyekezett a befolyásosabb zeneművészi s műkedvelői körökkel megismerkedni. Az akkoriban keletkezett és sokáig szép virágzásnak is örvendett 'pesti han-*

gászegylet' vezérférfiai és képviselőivel szorosabb viszonyba lépett s az akkori zenészeti hangadók: mint Schindelmeisser (a régi német színház karnagya), Bräuer Ferenc [a belvárosi templom karnagya – B.F.], Winkler Angelus, Thern Károly, Merkl József mind meghittebb barátai közé tartoztak. Később szorosabb barátságba lépett Erkel Ferencsel s a magyar nemzeti színház akkori tényező művészeivel is, s a 40-es évek vége felé, vele már mint általánosan tisztelt és nagyrabecsült fővárosi zenészeti tekintélyvel találkozunk."

1843 áprilisában a Pest-budai Hangászegylet zenekara, Louis Schindelmeisser vezényletével bemutatta Mosonyi Rétfalun komponált *Nyitányát*. Ennek szolid sikere már hozzájárulhatott ahhoz, hogy Bartay András, a Nemzeti Színház igazgatója, aki pályázatot hirdetett Vörösmarty Szózat versének megzenésítésére, a költővel és Erkelrel együtt őt is meghívja a bírálóbizottságba. Zeneszerzőnk tanúja volt a pályadíjnyertes Egressy-dallam diadalának; a *Szózat* számos későbbi Mosonyi-műben felcsendül majd.

A Nemzeti Színház 1844. január 27-én mutatta be káprázatos sikerrel Erkel második operáját, a *Hunyadi Lászlót*. Február elején a Concordia irodalmi és művészeti egyesület kis ünnepségen köszöntötte a zeneszerző-karnagyot. Az ünnepség fénypontja egy új kórusmű bemutatása volt: *Erkel Ferenc ünneplésére*. Szerzője Mosonyi. Barátságuknak ez az első dokumentuma. Kéziratát az ünnepelt haláláig őrizte. 1844. március 3-án a Hangászegyesület zenekara, Schindelmeisser vezényletével, a közönség elé vitte Mosonyi *I. szimfóniáját*. A siker most már számottevő: az előadást, közkívánatra, három hét múlva meg kell ismételni. A jó fogadtatás kivételesen a sajtóban is tükröződik, a műről terjedelmes bírálatok jelennek meg. A főként hölgyolvasóknak szánt *Életképek* négy nyomtatott oldalt kitevő, kottapéldával gazdagított elemző írásban méltatja. A kritikák egyhangúlag elismerik a zeneszerző tehetségét, de sokallják művében Beethoven nagyon is közvetlen hatását. Felszólítják az akkor még Brand nevet viselő zeneszerzőt: álljon a magyar zenéi művelők táborába.

Mosonyi stílusában azonban csak az ötvenes évtized hozott döntő fordulatot. Megismerte Wagner addigi műveit; a konzervatív ízlésű Erkel az ő tanácsára tűzte a frissen alakult Filharmóniai Társaság második koncertjének műsorára a *Tannhäuser-nyitányt*. 1856-ban két alapélmény terelte új irányba fantáziáját. Tavasszal Pesten koncertezett Clara Schumann, az akkor már nagybeteg zeneszerző felesége. Mosonyi az ő révén ismerkedett meg Robert Schumann intim műfajaival, a nagyromantika nem egy formai és harmóniai újításával. Még fontosabb, egész életére kiható volt a másik élmény: találkozás a liturgikus zene egyik romantikus remekével, Liszt *Esztergomi miséjével*. Az esztergomi bazilika 1856-os felszentelésekor Liszt által vezényelt bemutató – melyen a pesti muzsikusi zenekari nagybölgősként működött közre – elementáris hatással volt Mosonyira. Ő maga így emlékezett rá: „Őszintén bevallom, hogy akkor ez a mű rám nézve az a fénysugár volt, mely egykor Sault Pállá változtatá. Mert addig ... én is csak a sok üres szót szaporítám, mely Lisztet mint kiváló zongoravirtuózt dicsőítette ugyan, de nagy zeneköltőnek egyáltalában nem akarta elismerni. – De a kérdéses mise próbái alatt leesett a hályog a szememről s töredelmes szívvel vertem a 'mea culpa'-t..."

Liszt zenéjének korszerűsége és nagyszerűsége annyira magával ragadta Mosonyit, hogy elhatározta: átírja a művet zongorára, négy kézre. Két tétel átíratát 1860-ban eljuttatta Liszthez, nagy örömet szerezve általa. „Kedves és tisztelt Barátom” – írta a megajándékozott a pesti muzsikuskának. „Az Ön kitűnő Esztergomi mise átdolgozását (Kyrie és Gloria) őszinte örömmel, azonnal kipróbáltam zongorán... Hans von Bülow játszotta a jobboldali részt, én a baloldali. Ha jelen van, csaknem annyira elégedett lett volna az előadással, mint a zongoristák a mesteri és mintaszerű átíratával.” Az esztergomi bemutató és a zongoraátírat elkészülte között, 1857 őszén, Mosonyi Liszt vendége volt Weimarban. Részt vett a *Faust-szimfónia* ősbemutatóján, és megmutatta Lisztnek német operája, a *Miksa császár a Márton-sziklán* partitúráját. Liszt, aki a weimari udvari

színház zenei vezetője volt, elő akarta adni a művet, de előtte bizonyos dramaturgiai korrekciókat kívánt a szerzőtől. A megteremtésre váró, európai rangú magyar műzene kérdéseiről is szót válthattak ekkor, mert Weimarból hazatérve Mosonyi még foglalkozott valameddig német operájával, de egy idő után örökre félretette. Egyre jobban izgatta a modern magyar zene kérdése; első ilyen kísérleteivel rövidesen meg is jelent a nagyközönség előtt. Schumann *Gyermekjele- neteinek* ihletésére megírta *Magyar gyermekvilág* című életkép-sorozatát, felhasználva a népies magyar műzene dallam- és formatípusait – de élve Schumann zenei lélekábrázolásának finom eszközeivel is. Liszt hatására szimfonikus költeményeket írt. Első közöttük a *Hódolat Kazinczy szellemének* (ez a világirodalom első olyan zenekari műve, amelyben helyet kapott a cimbalom), ezt követte a *Honvédek* című fantázia (amely a '48-as küzdelmek győzedelmes és keserves napjainak állít emléket), az *Ünnepi zene* a Szózat apoteózisával és a *Gyászhangok Széchenyi István halálára*: a 19. századi magyar szimfonikus irodalom egyik legszebb alkotása. Írt dalokat és kórusműveket Vörösmarty, Petőfi, Arany és Garay verseire, és nagyszabású művészi vállalkozásba fogott az opera műfajában is.

1861-ben ötfelvonásos operát komponált Vörösmarty költeménye, a *Szép Ilonka* nyomán. Vörösmarty lírai remeklése 22 strófába és epilógusba sűríti mindazt, amiből Mosonyi teljes estényi zenét írt. Merész vállalkozás volt, annyi szent. Bár első pillantásra kiválóan látszik témaválasztása: magyar történelmi tárgy Mátyás király főszereplésével, magyar jellemek, gyönyörű történet. Ám a bemutató után – amelyet 1861. december 19-én Erkel Ferenc vezényelt a Nemzeti Színházban – hamarosan kítűntek a darab dramaturgiai gyöngéi. Vörösmarty „cselekménye” – Ilonka fellobbanó szerelme, csalódása és halála – a lélek síkján játszódik. A költő zsenialitása épp abban mutatkozik meg, hogy kimondás helyett csak érzékelteti a történetet. Ebből a kivirágzásból és elhervadásból lehetetlen volt igazi, vérbő romantikus operalibrettót írni. A közönség eleinte örült a Mátyás királlyal való színpadi találkozásnak – annak már kevésbé, hogy az „igazságos” afféle csélcsap mantuai hercegként jelent meg előtte. A bemutató kritikusi azt is szóvá tették, hogy Mosonyi – Erkellel ellentétben – semmit nem vett át a nemzetközi operairodalom eszköztárából, mindent verbunkos-matériából próbált felépíteni. „*Még a szüneteket is kisujtásozta*” – írták róla. Ha egybevetjük a *Szép Ilonkát* a vele egykorú *Bánk bán*-operával, kítűnik, hogy Erkel, a nagytapasztalatú színházi ember a nemzetközi formákat gazdagította magyar színezettel – vagyis a színpad felől közeledett a magyar zene felé. Mosonyi pedig az ellenkező útirányt választotta: ő a magyar zene felől próbálta megközelíteni az opera világát. Mosonyi műve bővelkedik a szebbnél-szebb részletekben, mint drámai egész azonban Erkel alkotása bizonyult időtállóan. Mosonyi második magyar operája, a Szigligeti Ede szövegkönyvére írt *Álmos*, immár nem nélkülözi a drámai konfliktust. Ez nem más, mint a honfoglaló magyarság harca a végzet földi és földöntúli erőivel. Szövegválasztásában is, zenei eszközeiben is a kor legmodernebb operaszerzőjétől tanult: Richard Wagnertól. Az *Álmos* afféle magyar nibelungi ének, a szó wagneri értelmében. Nem hiányoznak belőle a wagneri külsőségek sem: a végzetet szövő normák, a félszemű farkas, a legyőzhetetlen kard. Álmos maga Mózesre emlékeztető fenséges bibliai népvezér – aki vétkezik, ezért nem léphet a magyar Ígéret földjére, Pannóniába, csupán annak határáig vezetheti népét, ott meg kell halnia.

Az 1862-ben írt operával Mosonyi messze távolodott a *Szép Ilonka* lírájától. A verbunkos elvontabb művészi stilizációval jelenik meg benne, mint megelőző művében. Dikciója, jelenet-építkezése, harmóniavilága, hangszerelése mérhetetlenül gazdagabbá vált Wagner hatására. Az opera egyéni hangja, magyar hangja, mégis vitathatatlan. Ha Mosonyi, amint elkészült, benyújtja a partitúrát a Nemzeti Színháznak, az első évadban bemutatták volna művét. Ő azonban lovagiasságból feltételeket szabott: először Wagner művei számára akarta biztosítani a magyar színpadot. Azok aztán, némi harc után, rendre meg is jelentek a Nemzeti Színház, majd az Operaház

repertoárján – és hihetetlen vitalitásukkal sokáig háttérbe szorították a hazai kezdeményezéseket. Mosonyi nem érte meg az *Álmos* bemutatóját: az már csak halála után hatvannégy évvel, de – még elképesztőbb adat – Bartók *Kékszakállú*-operája után tizenhat esztendővel, meg- és elkésetten került az Operaház színpadára. A magyar zene úttörői akkor már más ideálokért küzdöttek.

1860-ban újtára indult az első magyar zenei hetilap, a *Zenészet*i Lapok. Főszerkesztője id. Ábrányi Kornél volt; Mosonyi főmunkatársként vett részt a lap szellemiségének kialakításában, a vezércikktől a kritikáig, a tárcától az összhangzattani feladványig a legváltozatosabb műfajokban adva számot közírói-zeneelméleti tudásáról. Itt nyílt rá alkalma, hogy közlétegye ars poeticáját: „a magyar zenének művészi értelemben vett kifejllesztése által (a német, olasz, s francia zeneirány s iskola mellett) teremtsük meg a 4-ik világhírű írmodort is: a magyar”. Életének hátralévő évtizedében egyes-egyedül e feladat megvalósítása foglalkoztatta; belső fejlődésének külső deklarációjaként nevét is ekkor változtatta Brandról Mosonyira.

A *Zenészet*i Lapokban egy-egy hosszabb cikksorozatot szentelt a Nemzeti Zenedének és a Nemzeti Színháznak (Zeneakadémia, Operaház akkor még csak az álmok birodalmában létezett), mindkét írásában máig aktuális reform-gondolatokkal. A *dalmű s a magyar nemzeti színház* című terjedelmes tanulmányában a magyar operajátszás és operakomponálás kérdéseit fejtegette. „Koránt sem kell képzelni – írta – hogy egy dalmű mindjárt magyar lesz, ha a szöveg s az abban fölhasznált öltözékek magyarosak... Egy magyar dalműnek valóságos nemzeties jellemzéséhez mindenképp szükséges 1-ször: az ének-beszéd részének különös műgonddal való kezelése... 2-ször: szükséges a magány dallam-részeket is a magyar zene sajátosságai s elemei szerint alkotni... különös műgond fordítassák a kardalokra, mert egy magyar dalműben azoknak kell a valódi fénypontokat képezni.”

1863-ban nagy megtiszteltetés érte. Pesten hangversenyezett Richard Wagner, akit megismertettek több magyar kompozícióval. Ezek egyike Mosonyi ciklusa volt: *Tanulmányok zongorára, a magyar zene előadásának képzésére*. Wagner egy, a pesti sajtóban közzétett nyílt levélben összegezte tapasztalatait és tanácsait. Mosonyi darabjáról, a *Tanulmányok* egyikéről ezt írta: „Ki ne ismerné fel ebben – mely másrészt feltűnő híven tükrözi vissza a magyar 'Lassú'-k typusát – azon szellemet, mely Bach Sebestyén phantastikus előjátékait átlengti?” Rögös pályáján ennél nagyobb elismerésre aligha számíthatott. 1865 nyarán, Wagner személyes meghívására, Münchenbe ment, hogy jelen legyen a *Trisztán és Izolda* ősbemutatóján. A főszereplő hirtelen megbetegedése miatt a bemutatót elhalasztották, az új időpontot Mosonyi már nem várhatta meg. De elutazásáig többször megfordult Wagner környezetében, és élményeiről utóbb színes útibeszámolót írt a *Zenészet*i Lapok olvasóinak.

Kapcsolata Erkelrel – akihez kezdetben baráti szálak fűzték – utóbb rosszra fordult. A progresszív Mosonyi a Wagner-zene térhódítását ellenző Erkelben a haladás gátlóját látta; a *Zenészet*i Lapokban ezért keményen meg is rőtta. Erkel egyetlen szóval sem válaszolt a támadásokra – de attól fogva a Nemzeti Színház színpadán, a Filharmonikusok pódiumán évekig egyetlen Mosonyi-mű sem hangzott fel. Tovább erősödött viszont Liszthez fűződő barátsága. Szent Erzsébetről szóló magyar egyházi énekek felkutatásával és elküldésével segítette Liszt kompozíciós munkáját. Amikor pedig 1865 augusztusában, Liszt vezényletével felcsendült Pesten a *Szent Erzsébet legendája*, Mosonyi megint csak ott muzsikált a bőgős pultnál. Három nappal később Liszt zenekari koncertet adott. *Dante-szimfóniáját* vezényelte és saját *Rákóczi-indulóját*, más szerzők művei közül viszont egyedül Mosonyi darabját, az *Ünnepi zenét*.

1867-ben Ferenc Józsefet a budavári Mátyás-templomban Magyarország királyává koronázták. A szertartásra Liszt Ferenc *Koronázási misét* komponált – melyet a bécsi udvari intrika, az udvari karnagy érdekében igyekezett háttérbe szorítani. Ekkor titkos bizottság alakult – tagja

volt Augusz Antal báró, Erkel Ferenc, Reményi Ede hegedűművész, Mosonyi Mihály és Ábrányi Kornél – amely Ferenc József feleségének, a későbbi Erzsébet királynénak „legfelsőbb pártfogását” kérte ahhoz, hogy a magyar király koronázásakor magyar zeneszerző mise-kompozíciója szólhasson meg a Mátyás-templomban. Mosonyi, az egykori szépírástanár lemásolta Liszt nehezen olvasható, terjedelmes partitúráját – eleve elhárítva azt a kifogást, hogy „a kézirat alkalmatlan előadási célra”. Liszt műve valóban felhangzott a koronázáskor. Ahhoz azonban, hogy ő maga dirigálja az ünnepi misét, még Erzsébet pártfogása is kevésnek bizonyult. Sőt, Lisztet meg se hívták a szertartásra; magányosan, a kórusról hallgatta meg művét; csoda, hogy egyáltalán beengedték a templomba. Lisztet meghatotta Mosonyi önzetlen gesztusa. „Kedves, tisztos kollégám – írta neki – mindig igaz barátomnak bizonyul. Őszintén örül a szívem, hogy oly sokat köszönhetek Önnek. Bár Ön is örülne ennek. Közönséges emberekkel sohasem kerülök hasonló kölcsönösségbe.” A levél zárómondata: „Őszinte nagyrabecsléssel maradok ragaszkodó és hálás híve, Liszt Ferenc”.

Liszt nem maradt meg a levélbeli köszönetnél; bizvást mondhatjuk: ércnél maradandóbb Mosonyi-portrét alkotott. Fantáziát írt pesti zeneszerző-társa *Szép Ilonka* című operájának két dallamára. Kéziratát Augusz báró útján juttatta el Mosonyihoz, e szavak kíséretében: „egy kitűnő diplomata bölcs mondása szerint... a királyoknak és fejedelmeknek csak a saját kertjükben szedett virágokat szabad adni. Mosonyit is fejedelmeként kezelem, amikor az ő 'Szép Ilonka' –kertjének egyik virágát ajánlom fel neki. Remélem, épp oly szívesen fogadja, mint ahogy én adom.” Liszt elismerése egyike az utolsó diadaloknak Mosonyi életében. A kiegyezés nem erősítette az ő szellemi szabadságharcának táborát. Az önálló magyar műzenei stílus kialakítását már nem érezte oly égetően szükségesnek a nagyközönség, mint amikor az még a szellemi ellenállás egyik eszköze volt.

Az 1870-es esztendő azonban újabb, fontos eseményekkel gazdagította – és zárta le – Mosonyi életét. Újratemették – ezúttal végső nyughelyére – Batthyány Lajos grófit, a '48-as kormány 1849-ben kivégzett miniszterelnökét. A kivégzés után csak titokban falazhatták be koporsóját a pesti ferencesek kriptájába. Az újratemetés Mosonyit két kórusmű írására ihlette: a *Libera* – vegyeskar, mélyvonósok kíséretével – a gyászistentiszteleten hangzott el, a *Gróf Batthyány Lajos emlékének* című fúvókíséretes vegyeskar a koporsó besztertelésekor. Mosonyi maga sem tudhatta, hogy a *Libera me* zenéjével önnön gyász-zenéjét írja. 1870 szeptemberében Szekszárdra utazott, hogy névnapját Liszt, Augusz és Reményi társaságában töltsse. Hazafelé jövet viharba került, megfázott. Tüdőgyulladását kapott, mely több heti küzdelem után leteperte erős testét. 1870. október 31-én, délután fél ötkor Mosonyi földi pályája véget ért. „Nem volt szem, mely meg nem siratta” – írta a korabeli sajtó. Temetésén Erkel Ferenc, az egykori barát és egykori ellenfél vezényelte Beethoven *Gyászenekét*. Liszt, akit mélyen megrázott barátja elvesztése, a nyilvánosság előtt szólította fel a hátramaradottakat, hogy tiszteljék Mosonyi emlékét. Ő maga úgy adott példát e tiszteletre, hogy *Magyar történelmi arcképek* című zongoraciklusában, Széchenyi, Eötvös, Teleki, Deák, Vörösmarty és Petőfi mellett Mosonyi szellemi portréját is megörökítette. Liszt szavait és tetteit azonban gyorsan elfelejtette az utókor. Csak az utóbbi évtizedektől kezdve vetül újra fény Mosonyi művészi alakjára. Megszólalnak művei, napvilágot látnak kottái (igaz, jó részük Ausztriában), életművének java megjelenik hanglemezen (igaz, többsége hongkongi és holland kiadásban). Halálának 125. évfordulóján azonban ő is méltó sírhelyet kapott Erkel Ferenc mellett, Deák Ferenc közvetlen közelében. Művészi síremlékét – Varga Imre szobrászművész alkotását – a magyar zenei élet teljességét képviselők jelenlétében leplezhatták le. Akik részt vehettünk e síremlékavatón, úgy éreztük: nem csupán egyetlen művész kapott itt kései elégtételt. Kifejezte az ünnepség reményünket is: eljön még a kor, amelyben a magyarság megtanulja élő nagyjainak tiszteletét.